

Den elementära
Fritänkaren

Nr. 173 Januari 2009

Sjuttonde årgångens andra nummer.

Julkommentar	2
Vårt sjuka samhälle	2
Den stora vändpunkten i Dvoraks liv	3
Pär Jönssons värdiga avsked	5
Edvard Milaszewski in memoriam	6
Om relativiteten i avsked	7
Ur kulturdebatten om dålig musik	7
Shakespearedebatten (104) – Kritik mot Rodney Bolts ” <i>History Play</i> ”	8
Min vän Ahasverus, del 84: <i>Leonardo da Vinci & CO (forts.)</i>	9
Filmen om Selma Lagerlöf	10
Andra filmer	11
Kalender, januari 2009	14
Resan hem, del 8 : <i>Resans höjdpunkt</i>	14
Resan till Zanskar, del 14: <i>Sammanbrott i Alchi</i>	15
Nya lektioner i Zanskar, del 4: <i>Läget i Leh</i>	17
Den lugna stormresan, del 2: <i>Diwaliförödelsen</i>	18
Kanonresan, del 12 : <i>Det svåra avskedet</i>	19

Fritänkaren ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

Postgiro : 621 39 94 – 4 (”Fritänkaren”, C. Lanciai)

Årsprenumeration: 250 kr (även i Danmark och Norge; i Euroland: 30 Euro)

Tvåårsprenumeration : 350 kr (40 Euro)

I Finland kan avgifter insättas på *Aktia bank*, kontonummer 405510-667802 (avgiftsfritt).

IBAN-nummer för folk som eventuellt vill betala prenumeration även från annat utland:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 4.1.2009

Copyright © C. Lanciai med medarbetare - **Letnany 197**

Det nästsenaste numret av *Fritänkaren* finns numera alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

<http://hem.fyristorg.com/aurelio>

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

WSN 1652-0122

Julkommentar

Julen firades som vanligt i internationella och lokala sammanhang. På julafton var jag som vanligt hos baptisterna för tredje året i rad och träffade både estländare, rumäner och bulgarer, medan jag på juldagsmorgonen fick samtal från Indien. Den stora besvikelsen denna jul var att Allégården, som haft öppet julfirande för allmänheten i över 30 år, i år plötsligt stängde dörrarna "i brist på volontärer", vilket verkade skumt, då Johanneskyrkan hade överskott på volontärer – många som ville hjälpa till fick inte lov. En annan konsekvens av Allégårdens julnedläggning var att trycket ökade främst på Johanneskyrkan, i vars små lokaler 700 besökare trängdes på julafton och på juldagen 400. Naturligtvis tog maten tidigt slut, och många blev utan. Det skulle vara öppet 15-20, men maten var slut redan efter halva tiden. Vi hoppas Allégårdskrisen bara var tillfällig, ty det var alltid det bästa julöppna stället för allmänheten med den skönaste stämningen, och i de kristider som vi nu alltmera måste finna oss i ökar behovet av sådana frivilliga hjälpverksamheter. Uteliggarna och de bostadslösa ökar katastrofalt, vilket även de ensamstående mödrarna gör med sina faderlösa barn. Om de inte ens längre kan få fira jul på något anständigt sätt (– i Johanneskyrkan måste många i trängseln sitta på golvet –) är det ett dåligt vitsord för samhällets sociala beredskap.

Vårt sjuka samhälle

Willy Münzenberg (1889-1940) hörde tillsammans med borgmästaren i Leipzig, Karl Goerdeler, till den tyska oppositionens ledare under Hitlerperioden från 1932 till sin död. Det var han som offentligt avslöjade riksdagshusbranden 1933 som en konspiration av nazisterna genom sin journalistik med framtvängd komprometterande rättegång för nazisterna som resultat, och han gav aldrig upp ens när han inför krigsutbrottet tvingades fly till Frankrike, där han strax innan tyskarna intog Paris blev avrättad av deras femtekolonnare. En av hans främsta medarbetare var Arthur Koestler.

Emellertid är Willy Münzenberg och hans heroiska journalistgärning glömda idag, som så mycket annat som begravdes levande till döds av andra världskriget, vilket inte är acceptabelt, då just sådan journalistik alltid behövs, alltid dyker upp igen och alltid då och då (som Anna Politkovskaja) blir avrättad igen i nya försök att få den begravd levande för alltid.

En internationellt inriktad journalists kanske främsta plikt är att hålla sig alert inför internationella maktmissbruk och hot mot mänskligheten och aldrig skräda orden eller vara rädd för att agera som olycksprofet när han har bevis för hotens realitet. Ett av dessa världsomspännande maktmissbruk handlar om läkemedel.

Michael Moore försökte slå alarm med sin film "Sicko" härom året, men missbruket fortsätter expandera obehindrat. Den vetenskapliga läkemedelsindustrin är och förblir oumbärlig. Problemet är att det finns en läkemedelsindustri som inte är vetenskaplig.

Det handlar om psykofarmaka och den hänsynslösa exploatering av människors godtrogenhet som dess industriledares girighet innebär. Folk tror på läkare, därför tror de också på psykiatriker som vill skriva ut psykofarmaka åt dem för minsta mänskliga svaghet. Resultatet blir pillerberoende i regel på livstid och ofta en förtidig död i onödan till följd därav, ofta genom självmord.

Några nakna fakta:

Om dagen uppskattas dödsfallen till följd av psykofarmaka till 115, vilket är 42,000 om året eller fem i timmen eller minst ett varje kvart.

300 miljoner recept psykofarmaka skrivs ut årligen till 100 miljoner människor.

Den internationella psykiatriska industrin tjänar 330 miljarder dollar (3000 miljarder kronor) om året på detta.

Medan färre och färre narkomaner dör av heroin dör i stället fler och fler av metadon, som blivit den drog (helt laglig) som flest missbrukare dör av efter kokain. Myten om metadon är att det skall kurerat heroinmissbruk.

De psykiska sjukdomarna har ökat med 700% under 50 år i antal och de psykiska medicinerna med 400%. Det är inte folk som blivit sjukare. Det är fler diagnoser, psykiska sjukdomar och beroendeframkallande mediciner med skadliga biverkningar som uppfunnits för tjänandet av pengar för alla som tjänar psykofarmakaindustrin.

Enligt en lokal psykiatrisk undersökning skulle 150 miljoner eller mer än hälften av alla amerikaner kunna klassas som psykiskt sjuka och således med berått mod kunna ordineras dyra psykiska mediciner.

För att utnyttja detta faktum ger man gratis psykofarmaka åt skolungdom som genom ett frågetest visar sig ha någon form av de minsta psykiska problem. De är naturligtvis bara gratis till en början...

Och parallellt med denna ständigt sig själv multiplicerande statistik är de allt oftare förekommande skolbränderna, skolmassakrerna och andra "oförklarliga" massakrer och nyckfulla mord, som allt oftare avslutas med självmord.

Ett annat betecknande vitsord för vad psykiska mediciner är bra för är det faktum, att oppositionella i Kina, främst sådana som vågar ha fräckheten att meditera enligt *Falun Gong*-metoden, överförs efter arresteringen till mentalsjukhus för att där få sina hjärnor förstörda genom psykisk medicinering, så att när de är hjärndöda deras mer vitala organ sedan kan användas för lukrativ omsättning på den internationella transplantationsmarknaden.

Den stora vändpunkten i Dvoraks liv

Den inträffar 1877-78. Antonin Dvorak är i övre 30-årsåldern och har arbetat hårt i hela sitt liv som musikanter utan någon fast tjänst, huvudsakligen som organistvikarie och orkestermusiker i allsköns sammanhang. Musiklivet i Prag och Tjeckien domineras helt av Smetana, den store tjeckiske nationalmästaren, som dock är helt i händerna på den tyska kulturen och dess dominans: alla hans operor är i den tyska nationalromantiska stilen och inte långt ifrån rena Wagnerefterapningar, tills han åstadkommer den sprudlande "Brudköpet", som i ett slag gör honom till den tjeckiska musikens konung, då därmed den nationella tjeckiska musiken äntligen får ett namn. Dvorak verkar helt i ledet som fotsoldat i denna nya tjeckiska nationalromantiks tjänst och hägn.

Han har inte haft det lätt. Han har kommit från en enkel familj från landet, och han är den enda av musikhistoriens betydande kompositörer som först nödgat utbildat sig till slaktare. Hans far drev ett värdshus ute på vischan, och det var där ute på landet som Antonin växte upp och helst alltid hade velat stanna kvar, ty han blev aldrig hemma någon annanstans, inte ens i Prag.

1870-talet är hans arbetsammaste och mest slitsamma år. Han arbetar oavbrutet, komponerar flitigt, studerar ständigt vidare, blir ständigt bättre, tjänar sitt dagliga bröd som orkestermusiker och kyrkorganist, och gifter sig 1873, så att han till råga på allt snart får en familj att försörja. Han lever knapert, ett liv som musiker i Tjeckien på den tiden kan bara förekomma på villkoret att det måste vara under existensminimum, det hjälper inte hur hårt han sliter, och framgångarna, även om de infinner sig, är knappast lönsamma. Hans första barn, en dotter, dör. Hans andra barn, en dotter, dör. Hans tredje barn, en son Ottokar, dör. Förtvivlad komponerar han ett *Stabat Mater*, som kanske blir hans mästerverk. Det är ett omfattande körverk med solister, där dock kören hela tiden dominerar med en smäktande innerlighet utan motstycke. Materialet är ytterst enkelt, dess temata är lika fundamentala som gamla medeltida katedralsmadonnor och de nakna pietágrupper, med den påföljd att hela verket framstår i en oförläpelig renhet. Dvorak var ett barn av den lantliga folkmusiken, det var den han hade i blodet, det var den som gjort honom till musiker från början, det var hans livsblod, som han alltid njöt av och höll sig sprudlande av, medan detta *Stabat Mater* markerar en utomordentlig och drastisk kontrast mot den böhmiska glädjedynamiken. Frågan är om inte detta *Stabat Mater* överträffar alla andra just i sin sällsamma renhet och enkelhet, som likväl genom en helt naturlig nästan gotisk arkitektur överväldigar med en nästan himmelsk skönhet och storhet.

Detta verk blir hans första stora internationella framgång, då det gör succé i England av alla ställen. England är det första land utanför Österrike och Tyskland som upptäcker honom, och det är honom mycket mer än vad någonsin Wien eller Berlin gjorde. Hans triumfodysse och karriär i England kan bara jämföras med de liknande framgångar där som till deras egen häpnad gjordes av Joseph Haydn och Felix Mendelssohn.

Dock är själva vändpunkten i hans liv något annat. Johannes Brahms tog sig an honom och rekommenderade honom för ett stipendium, som i ett trollslag gjorde att han kom på grön kvist och slapp svälta längre. Denna totala ekonomiska vändpunkt i hans liv inträffar 1877, och ingen inser klarare än han själv dess enorma praktiska betydelse för hans livsutveckling. Förkrossad av

tacksamhet skriver han ett exempellöst ödmjukt och innerligt brev till Brahms, vilket inleder en av musikhistoriens vackraste obrutna vänskaper. De träffas första gången följande år, och det förekom aldrig under de 20 år den varade det ringaste som kunde grumla den, fastän Brahms stod i ständig konflikt med Wagner och wagnerianerna, och Dvorak hörde till Wagners mest okritiska beundrare.

Efter denna vändpunkt går det alltid bara bra för Dvorak. Han får nya barn, som överlever, så att hans familj till slut i alla fall blir ganska stor, och hans älsklingsdotter blir till och med gift med Josef Suk, Tjeckiens främsta violinist, tillika kompositör, i den följande generationen. Smetana blev aldrig mer än Tjeckiens nationalkompositör, han förblir som koryfé bara en lokal företeelse, medan Dvorak erövrar hela världen. Under sina senare år, när Smetana blev sjuk, uttryckte han sin bitterhet över Dvoraks ”förfall”, hans åsidosättande av sin egen nationalkultur för världens, hans ”populism” och hans svikande av den grund för det tjeckiska musiklivet som Smetana ändå grundmurat, men Dvorak hade rätt att vara sig själv. Skillnaden mellan dem är dock att Smetana är ultraseriös medan Dvorak är mera lekfull som musikanter. Smetana sitter hela tiden i kyrkan medan Dvorak hela tiden dansar. Smetanas musik är därför djupare, mera rigorös och högtidlig i sin utformning, rikare och bredare, hans stråkkvartett i e-moll överglänsar alla Dvoraks 14 och till och med den amerikanska (sista), han står närmare Beethovens arkitektoniska monumentalitet, medan Dvorak är mera befryndad med en Mozarts lekfulla lättsinne. Undantaget är hans exempellösa *Stabat Mater*.

Senare komponerade han även ett *Requiem*, som tillsammans med hans *Stabat Mater* utgör det främsta han har gjort för den sakrala musiken, men hans *Requiem* saknar *Stabat Maters* övertygande innerlighet och djupa känsla. Hans *Requiem* är mera besläktat med Verdis, mera operamässigt och mera slagkraftigt. Även detta gjorde främst en enastående succé i England och rankar utan vidare i jämförelse med Mozarts, Verdis, Berlioz’ och Brahms’ – det är inget fel på det. Det är bara det att hans *Stabat Mater* talar mera till hjärtat.

Dvorak firade sin största triumf i Amerika, i New York av alla ställen, i och med trumfasset i hela hans produktion, den makalösa nionde symfonin ”Från nya världen”, en symfoni helt unik i sitt slag och lika slagkraftig som Beethovens femma – alla faller för den omedelbart, och man tröttnar aldrig på den. Därtill är den sällsamt nyskapande, då han gick in för att försöka använda sig av utpräglat amerikanska motiv och stämningar, vilket han har lyckats med. En sak som amerikanerna hoppades av honom var att han skulle hjälpa dem med att skapa grunden för en amerikansk nationell musik. Även om denna symfoni bär en klar amerikansk prägel är den dock för unik och för Dvoraksk för att kunna bli en språngbräda för en nationell amerikansk musikstandard – den är för personlig, precis som Gershwins musik senare, en rysk jude från början, hur amerikansk hans musik än är, dock sista slutligen bara är Gershwinisk. Men denna symfoni kommer att utgöra en sådan oerhörd höjdpunkt i hela hans symfoniska skapande, att han klart inser från början att han aldrig kommer att kunna överträffa den – och lägger ner sitt symfoniska skapande. Den amerikanska stråkkvartetten, den 14-e, skapad i samma veva, blir också hans sista stråkkvartett. Han gör över huvud taget ingen absolut musik mera – utan förfaller till programmusik och sagooperor. Även om hans sista symfoniska dikter och framför allt operan ”*Rusalka*” har sina poänger och förtjänster, så står de sig slätt mot både Liszts, César Francks och Richard Strauss’ symfoniska dikter och mot samtida operamästare som Verdi och Puccini, Wagner och Tjajkovskij och kan inte ens mäta sig med Smetanas ”*Brukköpet*”. Dvorak kunde bara tänka i musik. Han har inget litterärt sinne alls, han kan omöjligt genomskåda taffliga operalibretton och gör följaktligen operor på hur töntiga pekoraler som helst, medan han samtidigt håller sig naivt bokstavstrogen som kompositör till de erbarmliga texterna.

Man återgår då gärna till hans ojämförliga mästerverk, hans mest personliga och äkta verk, hans makalösa *Stabat Mater* med dess bönande tårar av utsäglich storhet i sitt oförlikneliga katedralsmajestät av den äktaste innerlighet ett fromt och rent musikerhjärta kan känna, som han skrev innan hans liv plötsligt vände från olycka till lycka, från nederlag och död till enkelriktad framgång på livstid.

För Dvorak var religionen en odiskutabel självklarhet – han var en god katolik och ställdes aldrig inför någon tvekan i sin helt naturliga och fullständigt naiva fromhet. Därför kunde han inte förstå ”den store Brahms” som ”inte trodde på någonting”. För Dvorak, som aldrig ställde sig kritisk inför något skrivet ord, vare sig det var nonsenslibretton eller billig lättkatolsk fromlig jolmighet, var Brahms’ distansierade skepticism på gränsen till cynisk misantropi något oerhört och ofattbart.

I själva verket läste Brahms Bibeln kanske mera uppmärksamt och noga än någon annan betydande kompositör. Han tog den på allvar som bok och kunde därför särskilja vad som var värdefullt i den. Hans *Requiem*, som nämndes här ovan tillsammans med Mozarts, Berliozs och Verdis, är därför det *Requiem* i musiklitteraturen som kanske mest skiljer sig från alla andra. Det är ett avancerat och svårtolkat verk som är svårt för en dirigent att göra full rättvisa, men när det någon gång händer är resultatet mera överväldigande än något annat requiems.

I de texter som Brahms valde ut ur Bibeln för sitt *Requiem*, nämns inte Jesus en enda gång, fastän de flesta texterna är ur Nya Testamentet, och när Gud nämns är det vanligen i filosofisk form mest genom bönhänvändelse. Med andra ord, Brahms valde ut sina texter för sitt stora religiösa verk med exakt samma noggrannhet och omsorg som Händel gjorde det för sin *Messias*, vilket för dennes del ledde till bråk för honom med engelska biskopar. Brahms struntade totalt i puritanska betänkligheter och nogräknanden och körde rätt på i sin egen kurs i akt och mening att åstadkomma inte en begravningsmessa, som ett *Requiem* är, utan ren tröstemusik för de överlevande. Det har sagts, att han komponerade sitt *Requiem* till minne av sin bästa vän och mentor Robert Schumann och vissa satser till åminnelse av sin mor, men det är att förenkla saken. Dessa båda förluster, de för honom två allvarligaste före Clara Schumanns tio månader innan han själv dog, gav utan tvekan impulser till musikaliska tankar i riktning dödens problematik, men hans *Requiem* handlar inte alls om de döda utan vänder sig helhjärtat bara till de levande i det bestämda syftet att lindra och trösta deras sorg.

Detta kastar ett visst ljus över Brahms "religiösa" orientering, om man kan kalla den så. Han var helt enkelt en praktiskt inriktad realist och hade därför en sunt rationell religiös åskådning kliniskt fri från övertro och spekulationer. Om han var religiös över huvud taget var han agnostiker, men det faktum att han aldrig upphörde att läsa Bibeln, utan fastmer fördjupade sig mera i den ju äldre han blev, tyder definitivt på att det sista han var var irreligiös.

Det ord som kanske bäst definierar hans förhållande till religionen är 'respekt'. Han bekände sig helt naturligt till samma musikfromma tradition som Schütz, Buxtehude, Bach och Händel, de stora tyska protestanterna i musiken, men omfattade ganska exakt samma religiösa rationalism och sunda enkelhet som en Beethoven, som egentligen också var Händels. Därmed stod han milddjupa avgrunder ifrån en Dvoraks och en Bruckners naivt okritiska men ändå ytterst levande och innerliga katolska svärmeri. Han översåg med dessas närmast barnatromässiga uppfattningar och respekterade dem och aktade sig noga för att beteckna dem som svagheter, och när Dvorak mot slutet förföll till att helt överge den absoluta musiken för att i stället komponera symfoniska dikter och operor till jolmiga texter sade han aldrig något därom, medan dock den främste bekämparen av wagnerianernas besinningslöshet, Eduard Hanslick, tillät sig en förmaning "i all vänskap" i form av en varning för att hamna i sällskap med Richard Strauss billiga tonfyrverkerier.

Den som Dvorak därmed var mest befreundad med religiöst var Anton Bruckner, en precis lika naiv och innerlig katolik. De träffades bara en gång, men när de skildes kunde Bruckner aldrig sluta med att stå i fönstret och vinka med tårar i ögonen. Kort därefter var Anton Bruckners saga all. Clara Schumann, Brahms enda stora kärlek om den alls var någon kärlek, hade då gått bort under sommaren, Bruckner gick bort i oktober, och Brahms gick bort i början av april följande vår. Därmed lämnar Dvorak definitivt den absoluta musiken bakom sig.

Pär Jönssons värdiga avsked

Annedalskyrkan var fullsatt, vilket inte vill säga litet, då den är Göteborgs enda katedral. Vi var väl cirka 500 gäster, som efteråt även var inbjudna till samling i *Bachelor's Club*, Ann-Ida Broströms förnämliga partriciervilla bakom Konstmuséet. Hyllningarna i kyrkan gestaltades genom två framträdanden av Akademiska Kören, båda gångerna med tonsättningar av Lille Bror Söderlundh, samt en manstark Par Bricole-körs framförande av Bellmans "Vem är som ej vår broder minns" samt en excellent recitation av Peter Harryson av Birger Sjöbergs ej tonsatta dikt "Vid sommarvakan". Soloframföranden med orgel och en klarinettist bjöd på riklig annan musik. Inga tal hölls, men vid samlingen efteråt fälldes några mycket uppskattade ord av fem som stått honom nära, utom att körbröderna fortsatte att upprätthålla hyllningssångerna. Vi var väl cirka 130 gäster vid eftersamlingen, som alla stannade kvar länge.

Pär Jönsson framstod därvidlag som en som man alltid kommer att minnas med glädje. Han hade det unika med sig att han på ett helt naturligt sätt uppfordrade människor till att göra bättre ifrån sig och bli bättre än de var. Han hade en överlägsen klass och stil som smittade av sig och inspirerade med sin självklara lyskraft. Hade han blivit skådespelare hade han framstått som en annan Jan Malmsjö. I stället blev han en världsresenär, världsomseglare, sångare och kamrat och som sådan en ovanligt god och pålitlig vän i alla lägen. Han var på sitt sätt en idealist ständigt på jakt efter en undflyende perfektion, varför han ej sällan blev frustrerad med oss dödligas tillkortakommanden och lämnade oss bakom sig för att fortsätta finna sin egen väg vidare. Det var väl det som också hände till slut, när hans egen kropp plötsligt svek honom.

Naturligtvis finns han kvar, som så många påpekade. Vi behåller honom hos oss alltid med glädje.

När jag kom hem efter begravningen och behövde musik som ackompanjering till minnena var det Brahms' Requiem jag satte på som passade bäst in i den värdighet han lämnat efter sig, ett universellt, varken katolskt, protestantiskt eller tyskt requiem utan, som Brahms tänkte sig det, lämpligt för hela mänskligheten.

Edvard Milaszewski in memoriam (1925-2008)

Han kom hit efter kriget på jakt efter möjligheter att skapa sig ett nytt liv efter att hans polska liv begravts i ruinerna av Warszawaghettoen och hela Warszawa efter upproret där 1944 mot tyskarna. Han började som arbetare på SKF och upphörde aldrig att vidareutbilda sig, så att han slutade som lärare på Chalmers med byggnadsteknik som specialitet. Under åren skrev han ett antal artiklar i 'Byggnadsarbetaren', som han i regel bad mig om hjälp med, då han aldrig riktigt lärde sig den svenska grammatiken.

Vi träffades på den kinesiska restaurangen *Tai-Pak* i början på 80-talet, som då var stadens bästa kineserestaurang dit mest fattiga studenter gick, då det låg nära Studentkåren. När maten blev sämre flyttade vi till *Lai-Wa* på Storgatan, där Edvard och jag i stort sett hade regelbundna gemensamma luncher i tjugo års tid.

Vi som hörde till stamklientelet på *Lai-Wa* fick under dessa tjugo år ständigt åtnjuta hans kunniga föreläsningar om framför allt aktuell och polsk historia. Han följde dagligen med den polska radions mycket bättre nyhetsrapportering än den svenska och kunde ofta berätta om historiska skeenden som blev kända i Sverige först långt senare om de blev kända alls. Han var också engagerad i katolska församlingen och kände alla polacker där, då ju vår vänskapsepok sammanföll med kardinal Wojtylas tid som i högsta grad historisk påve med Berlinmurens och järnridåns sammanbrott som oslagbara höjdpunkter.

Han var en glad och entusiastisk man som tyvärr gärna åt och drack för mycket, vilket med åren ledde till problem med metabolismen. Likväl förblev han i stort sett kärnfrisk upp i 80-årsåldern, och det var först under det sista halvåret han började synas mindre och mindre.

Den kanske emotionella höjdpunkten i hans senare liv var när Roman Polanskis film "Pianisten" på den sanna historien om Wladyslaw Szpilman kom ut. Polanski gjorde sin film så trogen boken som möjligt, och Edvard kände igen varje gata i filmen, särskilt i deras fullständigt havererade tillstånd efter kriget – Warszawa var den stad i andra världskriget som skadades mest och i det närmaste totalförstördes. Han hade därtill känt pianisten Wladyslaw Szpilman eller åtminstone varit bekant med honom, som ju gjorde en ny karriär i Polen efter kriget, så återupplivningen av den polska värld han för alltid lämnat bakom sig 1945 och dess pietetsfulla levandegörelse på film genom hans landsman Polanski blev nästan för mycket för honom – det var efter det hans tankar mer och mer bara rörde sig om samma sak hela tiden, om Polens ständiga olyckor och katastrofer, som han försökt klara sig ifrån men som aldrig upphörde att ändå hinna upp honom igen...

Om relativiteten i avsked

Dina vänner finns där alltid
fast du nästan aldrig ser dem,
och när de är borta till och med
förblir de ständigt dina vänner
frånvarande och närvarande,
och när du efter någon längre tid,
ett årtal och kanske ett decennium,
träffar dem igen,
så är det som om ni sågs nyligen,
som om ni skiljts ej tidigare än igår,
de verkar ej förändras,
då sann vänskap aldrig någonsin förändras
men blott mognar och tillväxer genom åren
i intimitet och styrka och pålitlighet,
tills länken brister och definitivt blir etablerad
som oseparatorbar och oomkullrunkeligt osårbar,
då sann vänskap inte ens med döden kan avbrytas
men blott därigenom ytterst etableras
såsom absolut för alla tider.

Ur kulturdebatten om problemet med dålig musik

”Saken är enkel. Stockhausen, von Webern, Schönberg, Blomdahl, Alban Berg och alla andra atonala tonsättare är döda, medan Bach, Beethoven, Brahms, Tjajkovskij och alla gamla klassiska tonsättare fortfarande lever i sin musik, som fortsätter att vara universellt älskad blott för sin kvalitet i melodik, harmonik och skönhet. De som envisas med att vidmakthålla atonalisternas musik genom konstgjord andning har inte fattat att deras patienter var döda från början.

Om en som utger sig för att vara skomakare inte kan laga skor är han ingen skomakare. Detsamma gäller kulturen. Kan man inte, så är man inte. Det handlar närmast om hantverk – behärskar man inte hantverket är man ingen hantverkare. En sångare som inte kan sjunga rent är ingen sångare, och en musiker som inte hör skillnaden mellan dur och moll är ingen musiker. En kulturarbetare som bara producerar skräp är ingen kulturarbetare men skräpproducent. Problemet är att kulturen är översvämmad av skräpproducenter som utger sig för att vara kulturarbetare, gör anspråk på att vara det, kräver pengar för att påstå sig vara det och är, om de får pengar för det, rena bedragare. Tyvärr handlar nästan all modern musik och konst om etablerat bedrägeri satt i system, varför det får fortsätta förekomma bara för att ingen vill bråka om saken med att avslöja bedrägeriet, tills undantagsfall uppstår som chockerar allmänheten med att avslöja självklarheten att nonsens är nonsens.”

Inläggen är hämtade ur en debatt i Gefle Dagblad från början av december och handlar, som framgår ur innehållet, om den dåliga musikens dominans i samhället (med påtvingad skrikig skvalmusik i varenda krog och restaurang och nästan varenda affär och omusikalisk nonsensmusik fullständigt dominerande i radio/TV, medan musik som låter bra, gammal eller modern, är satt på undantag och i princip bannlyst utan annan anledning än att den dåliga musiken tillåtits etablera sig, dominera och lägga beslag på de ekonomiska resurserna). Som belysning av kulturens nedgång i Sverige kan exemplet Göteborg anföras, som ändå är Sveriges musikaliska huvudstad med dess nationalorkester och 700,000 invånare, att där finns numera bara en affär där man kan finna klassisk musik, medan det i Bonn i Tyskland med 200,000 invånare minsann inte råder någon brist på klassiska musikaffärer med brett sortiment som konkurrerar med varandra. Man minns hur det var förr med Waidele vid Arkaden med noter, skivor och instrument i flera etager och Hartelius musikaffär bara några kvarter ifrån...

Vad har vi idag? Etablerad tolvtonsmusik som bara kan ha den effekten på förekommande lyssnare att de måste avskräckas från allt vad seriös musik heter, om sådan skall gälla som seriös, medan alternativet är den vulgära skvalmusiken som egentligen bara handlar om skrik och oväsen, medan det samtidigt finns dussintals aldrig framförda operor av gamla mästare som Smetana (8 operor), Dvorak (10), Tjajkovskij (10), Rimskij-Korsakov (15) och andra som faktiskt låter bra och är direkt njutbara, som av någon anledning aldrig ens givits någon chans i vårt trots allt musikaliska land, som om kvalitet inte bara var satt på undantag men indirekt förbjuden bara för att motsatsen tillåtits etablera sig. "A dog's obeyed in office," för att tala med kung Lear...

Shakespearedebatten, del 104:

Kritik mot Rodney Bolt's 'History Play – the Lives and Afterlife of Christopher Marlowe'

Tyvärr har Rodney Bolt funnit för gott att uppfinna sin berättelses näst viktigaste person, Oliver Laurens, vilket drar ner hans annars så excellenta bok till en lägre nivå. Det förekommer också ett antal andra uppfunna personer, som Walter Hoochspier, Gualtiero Stangone och några till. Å andra sidan underlåter han helt att ens nämna Francis Bacon, och även William Stanley förekommer bara parentetiskt, fastän dennes bror Ferdinando spelar en viktig roll i hans berättelse, och fastän just Francis Bacon och William Stanley troligen var Marlowes viktigaste kontakter i England under exilen efter 1593. För övrigt är dock boken mycket övertygande, särskilt när det gäller belysningen av vem Will Shakspeare egentligen var och vad han gjorde. Bokens speciella underfundighet är att den använder sig av exakt samma autentiska material som alla andra erkända Shakespearebiografier för att berätta en helt annan historia. Den är väl skriven, mycket underhållande och psykologiskt träffsäker, medan den framför allt lyckas fenomenalt med att återskapa inte bara hela det elisabetanska England utan även dess samtid på kontinenten i länder som Frankrike, Tyskland, Italien och Spanien. Just för att författaren lyckats så bra i sitt försök att sikta mot den gäckande sanningen med 90% övertygande resultat är det så synd att han helt i onödan lockats till att skarva med uppiktade personer för att kompensera de felande 10 procenten. Han hade i stället kunnat plocka in Francis Bacon och William Stanley som mera trovärdiga och som båda med all sannolikhet aldrig gjorts full rättvisa i Shakespearedebatten.

Dessa är huvudledningarna till tvivlet på Will Shakspeare från Stratford som författare till Shakespeare:

1. Den totala bristen på bevis: Det finns ingenting skrivet av Will Shaksperes hand utom sex nödtorftiga namnteckningar av en man som knappast kunde skriva alls. Han efterlämnade inte ett enda brev och ägde inte en enda bok vid sitt frånfälle, medan hans båda döttrar var analfabeter – den ena markerade sitt namn med ett bomärke.

2. Fastän Shakespeareskrifter röjer en universell bildning och intim kännedom om främmande länders förhållanden finns det ingenting som tyder på att Will Shakspeare någonsin fick mer än högst grundskoleutbildning eller att han någonsin lämnade England.

3. Ingen sörjde honom när han dog eller skrev någon nekrolog, vilket dock alla andra poeter som dog vid den tiden överhöljdes med, och hans gravmonument hör till världens mest pinsamma – en tafflig text under en fänig byst som ursprungligen föreställde en annan.

4. Det finns ett antal skådespel utgivna under hans livstid under hans namn som är klart undermåliga Shakespearestandarden och därför aldrig ens beaktades för standardutgåvan, vilket skulle tyda på att hans namn användes för tryckning i brist på andra namn – ett antal författare på den tiden hade anledning att undvika att deras namn kunde ses i tryck.

5. Shakespeareförfattarskapet är som en direkt och naturlig fortsättning på Marloweförfattarskapet, som avbröts exakt när Shakespeareförfattarskapet tog vid. Den möda, experimentella utveckling och gedigna övningsarbete mot en dramatikers mognad som utmärker Marloweförfattarskapet saknas helt hos Will Shakspeare, som framstår fullmogen direkt. Detta, vet varje författare, är omöjligt.

Min vän Ahasverus, del 84.

När Leonardo på detta sätt satt i sitt torn i Vatikanen med sina astronomiska instrument och installationer omkring sig ensam i natten i ljuset av en talgdank slogs jag av likheten mellan honom och konung Alfonso X av Spanien, den bästa konung Spanien har haft. Men fastän denne konungs öde blev långt bittrare än Leonardos, (Alfonso X var förebilden till Prospero i "Stormen"), så var han avgjort en optimist i motsats till Leonardo, ty det var denne lärdomens evige konung som en gång sade till mig:

"Jupiter är den lyckliga makten som kommer gott åstad medan Saturnus är den olyckliga som leder till grymhet. Dessa två har alltid konkurrerat sinsemellan om inflytandet över mänskligheten. När Jupiter varit den starkare har godheten och den upplysta despotin triumferat, men för det mesta har Saturnus dominerat med sin stagnering, sitt mörkertänkande, sin fatalism och negativism, sin inåtvändhet och isolering. Vid tiden för Jesu födelse möttes de båda planeterna i Fiskarna varvid Jupiter totalt undanskymde Saturnus. Men genom Paulus blev även kristendomen Saturnusbetonad och definitivt så genom det första konciliet år 325. Tyvärr är alla religioner som hyllar dogmer och godtycke och förföljer oliktankande och kättare ingenting annat än primitiva hedendomar som hyllar avguden Saturnus, den grymme gudafadern som slukade sina egna barn för att de inte skulle få makten efter honom, och dit hör både judendomen, kristendomen och islam i sina förstelnade etablerade former, medan Jupiterreligionerna är de universella religionerna, som buddhism, taoism och hinduism. Men Jupiterreligionerna saknar påtaglighet, styrka och karaktär, vilket Saturnusreligionerna går till överdrift med. Mellan dessa två skilda slag av religioner står då astrologerna, och det är de som kommer att rädda världen. De utgör syntesen av de oförsonliga motsatserna. Astrologer har alltid funnits och kommer alltid att fortsätta finnas. De har alltid haft det svårt och kommer alltid att ha det svårt, ty det är alltid de som kommer närmast sanningen. Profeter, vetenskapsmän, skaldar och siare är inte sällan falska medan stjärnorna aldrig ljuger. Så när våldet är som störst, när tyranniet är som mest förkrossande, när världen är som närmast undergången skall det finnas astrologer som förmår sammanjämka Saturnus och Jupiter och stifta fred mellan dem i sanningens namn. Där har vi den tredje sortens religion som ännu inte har tagit någon fast form men som kommer att komma i framtiden. Materialismen och världen, universum och fysiken är allting föränderligt och instabilt, men stjärnorna skall finnas kvar. Min bror må störta mig för maktens skull hur mycket han vill, men när historien har glömt hans namn skall stjärnorna ännu vittna om mig och med sin klara glans bevisa sanningen i min profetia, att det aldrig skall finnas någon säker och stabil religion eller vetenskap någonsin utom astrologin."

Och samma ord fällde redan min fader när jag var ett litet barn.

Men fastän denne vise gamle man Alfonso X tänkte i exakt samma banor som Leonardo så kom han till helt andra resultat, vilka i vetenskapens namn också måste komma till tals. Den spanske konungen var dessutom definitivt noggrannare i sina kalkyler än den godtycklige Leonardo.

"Vår kära Bibel har en genomgående konsekvent tideräkning ända från Adams tillkomst fram till Jerusalems förstörelse, som väl alla är överens om att måste ha ägt rum 586 år före vår tideräkning. Det finns ingen anledning att betvivla denna tideräkning, hur fantastisk den än är, då enligt den Adams tillkomst infaller ungefär samtidigt med vårdagjämningens inträde i Oxens tecken omkring 4300 år före Kristus, vilket alla astrologer är överens om att måste ha utgjort tidpunkten för civilisationens ungefärliga begynnelse. Om vi då följer Bibelns tideräkning och utgår från punkten noll som ögonblicket för Adams skapelse, så finner vi att..." (*Tyvärr måste vi här av utrymmesskäl avstå från att publicera nya omfattande alfonsinska tabeller...*)

Det jobbigaste med den kristna tideräkningen är det ständiga problem som frånvaron av ett år 0 alltid ställer till med. Efter år 1 före Kristus följer år 1 efter Kristus, vilket innebär att år 1 före Kristus är det samma som år 0 före Kristus och år 1 efter Kristus är det samma som år 0 före Kristus. Inte ens uppfinnaren av denna befängda tideräkning, Dionysius den lille 500 år efter Jesu död, kunde klart definiera vilket år hans år 1 egentligen var.

Men för att återgå till min vän Lionardo da Vinci, som föranledde denna exkursion från mina minnen, så var hans tragedi den samma som var Michelangelos, Cellinis, Albertis, Rafaels och hela Renässansens. De stora renässanskonstnärerna var Giotto, Donatello, Tizian och Rafael, som nog var

den störste av dem alla. Dessa koncentrerade sig i lugn och ro på sin uppgift och sitt fack och genomförde sina arbeten väl. Rafael gjorde det så väl att han arbetade ihjäl sig, medan Leonardo liksom Michelangelo och Alberti så personifierade hela universalrenässansen att de splittrade sig inom för många områden och därför sällan åstadkom något. Leonardo var den mest extreme. Han var renässansens fulländning. Det typiska för renässansen var den himlastormande ambitionen att bemästra allt och få den sanna kunskapen om allt, som ingen så personifierade som Leonardo, utom den mytologiske doktor Faust. Leonardo lärde sig faktiskt allt, han var ingenjör, skulptör, målare, arkitekt, musiker, vetenskapsman och mycket annat. Hade han koncentrerat sig på ett av dessa områden hade han på det området blivit nummer ett för alla tider. Nu blev han nummer ett för alla tider bara som målare, då det trots allt har överlevt några tavlor av honom ända till idag, även om de är färre än Vermeers.

Renässansen var den stora kulturexlosionen, då anden sprängde sin stelnade medeltida världsbild och i stället åstadkom ett otal nya grundade på nya experiment och upptäckter. Renässansen var då människan slog sönder sin världsordning för att i stället få vara fri med kaos. Religionen splittrades i nya kyrkor, världens obegränsade platthet slogs sönder för att i stället göras till en mera begränsad boll, Venedigs handelsmonopol slogs sönder då Godahoppssuddens kringsegling och Amerikas upptäckt gjorde Atlanten viktigare än Medelhavet, och de moderna vetenskaperna växte upp överallt från ingenting och vräkte alla gamla institutioner över ända.

Och denna splittring, detta kaos, denna kulturens atomsprängning med kedjereaktioner som pågår ännu idag, märktes tydligast hos Alberti, Leonardo och Michelangelo. De prövade allt och lärde sig allt utan att bemästra något. Michelangelo hade blivit historiens störste skulptör om han uteslutande ägnat sig åt den saken och låtit bli arkitekturen och måleriet, Alberti hade kunnat bli den störste arkitekten om han lämnat måleriet och skriftstället i fred, och Leonardo hade förutsättningar för att kunna bli allt, han försökte bli allt, och blev därigenom ingenting.

Donatellos skulpturer förblir bättre än Michelangelos, Rafaels målargärning förblir större och mer imponerande än Leonardos fiaskon, hur mycket bättre han än var, och Brunelleschi blev allt inom arkitekturen medan Alberti blev ingenting utom en teoretiker. Och dock var Alberti, Leonardo och Michelangelo de främsta renässansmänskorna.

Men renässansen orkade inte med sig själv. Den kollapsade på grund av sin egen övermäktiga ansträngning. Rafael dukade under för sitt eget arbete, Michelangelos bronsarbeten omgöts till kanoner, och Leonardo fick själv åse hur hans "Nattvard" och hans fresk i Florens rann bort framför ögonen på honom. Renässansen var mera ansträngning än arbete, mera spekulation än resultat, mera experiment än förnuft. Den blåste upp sig för mycket och sprack därför.

Michelangelo fick uppleva hela det följdenliga kaosresultatet: reformation, motreformation, inkquisition, världskrig, *il sacco di Roma*, medicéernas fördrivande, och Montaignes resignation. Renässansen slog sönder den kulturella enheten i världen, och det initiativet var minsann djärvt och storslaget, men ur de spillrorna har fortfarande inte någon ny förenad värld stigit fram.

(I nästa nummer: *Marcus Aurelius*.)

Filmen om Selma Lagerlöf

Varför kan man inte skildra relationer i svensk film idag utan att det huvudsakligen måste handla om sex? Är det bara för att det ska sälja och tittarna få något att frossa i? Det senaste offret för den visuella sexexploateringen är ingen mindre än Selma Lagerlöf, jungfru och ogift, som tydligen enligt manusförfattaren Åsa Lantz inte kunde ha väninnor utan att ha sex med dem. Dagens dominerande mediaetablissemang tycks fullständigt utesluta den möjligheten att någon kan älska och tala om kärlek utan att det måste innebära sex. Detta är medial prostitution, och när det gäller en så unikt begåvad författarinna som Selma Lagerlöf handlar det om trivialisering och förtärligande.

Hon led hela sitt liv av en höftskada, vilket handikapp redan som barn hänvisade henne till ett såringsliv på egen hand. Vilken karl ville ha en kvinna som var halt och fattig dessutom? När framgången med Gösta Berling kom var hon redan 37 år och hade fått annat att tänka på än karlar. Med sin synnerliga fantasibegåvning och psykiska medvetenhet blev hon i stället den kanske främsta psykologen svensk litteratur har haft. Som natur- och människoskildrare har hon sina rötter och sin

fasta grund i den isländska sagan, vars förtrolighet med natur- och andevärlden är lika självklar och naturlig som hennes. Därmed är hela hennes föreställningsvärld snarare riktad åt det själsliga hållet än dominerad av sex. Att bortse från detta, vilket Åsa Lantz har gjort, är att fullkomligt missförstå henne.

Det enda man har att gå efter i utforskningen av hennes privatlivs hemligheter är vissa mångtydigheter i hennes brev, som hon mycket väl var medveten om själv om att kunde missförstås, men vad som kan missförstås kan man också fullständigt misslyckas med att förstå. Nu har det alltid varit *gefundenes fressen* för exploatörer av speciella personligheter att spekulera i vad man aldrig kan få veta säkert om personer som Leonardo da Vinci, Johannes Brahms, Peter Tjajkovskij, Selma Lagerlöf, Dag Hammarskjöld, Shakespeare, Bacon, Marlowe och andra mystiska singlar, vilkas enda brott tycks ha varit att föredra ett själsligt liv i frihet framför att fastna i, för att tala med Selma Lagerlöf, fasta relationers rävsax. Varför får då sådana människor inte ha sina själars frihet i fred efter döden? Dessutom är det fullständigt ointressant att spekulera i deras eventuella sexuella hemligheter, dels för att man aldrig kan bli klok på dem om de över huvud taget fanns, och dels för att, vad man än finner, kan det aldrig dra ner deras livsverk till den lägre tarvliga nivå som man försöker dra ner deras personligheter till med att i efterhand prostituera dem genom konstruerade sexstämplat.

För övrigt klarade sig Helena Bergström som alltid bra i huvudrollen, medan både Alexandra Rapoport och Ingela Olsson fick Sophie Elkan och Valborg Olander att framstå som billiga omogna fjollor som manusförfattaren till och med tycks ha tagit för givet att kunde nedlåta sig till handgemäng sinsemellan, vilket dessutom gav filmen ett onödigt inslag av töntigt hysterisk feminism. Sådant om något stod Selma Lagerlöf med sin klokhet över, men manusförfattaren tycks även ha velat utesluta den möjligheten ur Selma Lagerlöfs liv och personlighet.

Andra filmer

Som berömlig kontrast mot de tarvliga spekulationerna i Selma Lagerlöfs privataste relationer kan Maj Wechseldamns utmärkta dokumentärfilm om Barbro "Bang" Alfving anföras, en stridbar dam som levde med samma kvinnliga partner i hela sitt liv när hon en gång valt ut henne och aldrig gjorde något väsen eller rabalder av saken och inte heller försökte smyga med det, varför det aldrig väckte någon skandalspekulants intresse. Hon var kanske Sveriges främsta journalist i sin glans dagar, när hon på eget initiativ besökte alla världens mest brännande konflikthårdar från Spanien 1936 (där hon själv blev bombad med Madrid när det som första rena civilmål i historien utsattes för ren terrorbombning av Franco som lovat att skona det,) till Vietnam under sent 60-tal. Hennes dotter Ruffa med okänd man lever ännu och berättade livfullt i dokumentären om sin ständigt bortresta mor, som lämnade Ruffa för det mesta ensam med sällskapsdamen Loyse Sjöcrona, en på sin tid mycket vacker dam, varför man gärna unnade den mindre tvålfagra Bang en sådan kompensation – hon lär knappast ha kunnat finna en liknande motsvarighet bland männen.

Dokumentärens bestående kvalitet ligger i dess spikraka konsekvens av ren saklighet hela vägen, där det mesta utgörs av renaste dokumentation av vad Bang själv varit med om och skrivit, utmärkt uppläst av en nästan lika exotiskt beslöjad röst som Bangs egen, nämligen den förträffliga Gunilla Nyroos.

"*Gentlemen's Relish*" ("Ett pikant ärende") är en underbar engelsk komedi om vad som kunde drabba de första pionjärfotograferna, när de upptäckte fotografins möjligheter varpå branschen skenade iväg med sig själv och de verkliga banbrytarna blev utnyttjade och lurade på sin lön av de mera affärsmässiga opportunisterna. När porträttmålaren Kingdom Swann (Billy Connelly) förlorar sina societetskunder övergår han till fotografen, därtill inspirerad av sin hushållerska (Sarah Lancashire), som kommit över en billig kamera som hon skänker sin arbetsgivare. När framgången infinner sig infinner sig även en assistent, en allt i allo, som förstår att utnyttja mästarens konst till egen fördel, då han gör om dennes fotografier till pornografiska dylika, som snart massproduceras då snuskhumrarna alltid multiplicerar sig, utan att den gamle fotografen anar någonting. Men hushållerskan upptäcker vad som pågår och blir militant puritan och suffragett. Det hela är praktfullt iscensatt i genuin sekelskiftesmiljö för hundra år sen och slutar hur lyckligt som helst efter diverse katastrofer på vägen men även ett praktfullt avslöjande av snuskhumrarnas ledare, en mycket dubbelmoralisk politiker, vilket är komedins höjdpunkt.

Årets nobelpristagare i litteratur till ära visades den franska filmen "*Mondo*" om en hemlös och föräldralös pojke i Marseille och hans betagande överlevnadskonst genom ren levnadspoesi, som involverade ett antal kolleger inom samma skrå av de fattigaste och mest kvalificerade och utsatta

överlevnadskonstnärerna – en moralisk och samhällskritisk saga som tydde på att nobelpristagaren var väl värd sitt pris.

Av totalt motsatt slag var den kanske mest förskräckliga science fiction film som har gjorts om framtiden – ”28 dagar senare” om ett virus som till en början finns isolerat i ett laboratorium men tyvärr bärs av en mycket aggressiv apa, som hålls i bur men som en grupp militanta veganer får för sig att skall befrias, med den påföljd att hela befolkningen drabbas av viruset, som är extremt smittsamt, och som förvandlar varje bärare därav till ett monster av aggressivitet som nödvändigt måste angripa och helst bita ihjäl varje frisk levande varelse, som då också omedelbart smittas. Endast ett fåtal lyckas i tid analysera vad som hänt och hinner vidta försvarsåtgärder – de flyr från London i en bil väl beväpnade, och deras enda chans att klara sig är att omedelbart skjuta ner var och en som visar sig som är smittad och som anfaller.

En människa har klarat sig genom att han blivit inlagd på sjukhus och vaknar upp efter 28 dagar i ett helt övergivet sjukhus i ett helt övergivet London. Han går in i en kyrka, som visar sig vara fullsatt, men bara av infekterade människor, som så fort de inser att han klarat sig genast går till attack. Detta är filmens hemskaste scen redan i början, när han inser vad det hela handlar om, vilket vi som publik då först fattar med honom. Sedan går det dock *from bad to worse*.

Manuset är skrivet av ingen mindre än Alex Garland, mannen bakom den lika realistiskt återgivna psykoskildringen ”*The Beach*”, som filmades med Leonardo di Caprio.

”*Insider*” var i stället en sann historia om den från ett tobaksbolag avhoppade kemisten Russell Crowe, som en journalist (Al Pacino) får att avslöja hela tobaksbranschens giftiga för att inte säga dödliga förljugenhet. Emellertid är tobaksmaffian så mäktig, att den lyckas skrämja journalisterna till tystnad, dvs. TV-kanalerna, medan ingenting kan tysta Al Pacino och några få tidningsjournalister med något civilkurage kvar i bagaget. Därmed kom det för första gången fram i media hur skadlig tobaken verkligen var i början på 90-talet. Man drar sig till minnes Anton Tjechovs enaktare för mer än hundra år sedan, ”Om tobakens skadlighet”, där den stackars monologisten trots den bästa vilja i världen ej får någonting sagt av hänsyn till publiken.

Dokumentär av ett helt annat slag var den kusliga ”*The Mothman Prophecies*” om verkliga underliga skeenden vid orten Point Pleasant i utkanten av West Virginia, där folk började få underliga uppenbarelser. Richard Gere kommer dit efter att ha förlorat sin hustru och blir inblandad. Det hela handlar om varningar för kommande katastrofer från andra sidan vilka ändå inte hjälper, då folk genom sin vanliga mänskliga svaghet misstolkar dem. Traumat av sin plötsligt bortgångna hustru har gjort Richard Gere extra känslig för det paranormala, och i stället för att lyda vettigt folks varningar och lämna problematiken därhän tar han i tu med den och blir kvar i Point Pleasant fastän han där bara har det värsta att vänta, vilket också händer, men på ett sätt som ingen hade kunnat förutse. Den stora katastrofen vid Ohiofloden då en bro kollapsade under en mängd köande fordon med 36 förolyckade har aldrig kunnat förklaras, och efter katastrofen har den orten aldrig mer utsatts för övernaturliga uppenbarelser ens av varnande art. Symboliken *the Mothman* (”Nattfjärilsmannen”) anspelar på en gammal ukrainsk legend, där sådana övernaturliga allvetande varnande andar från andra sidan gavs en gigantisk nattfjärils symboliska gestalt.

Periodens märkligaste film var dock kanske den kanadensisk-armeniska ”*Ararat*” om folkmordet i Turkiet på armenierna 1915. Det är en armeniskättad regissör (Charles Aznavour) som ska spela in en film om skeendet baserad på verkliga öden (regissören Atom Egoyans egen familj), där en yngling i tredje generationen beslutar sig för att resa till före detta Armenien i Turkiet för att se vad som finns kvar. Resultatet blir en ytterst polyfon film där minst tre huvudintriger i olika tidsplan vävs samman till en mycket brokig vävnad, som förtjänar att upplevas närmare flera gånger. Christopher Plummer spelar en av huvudrollerna som en tullinspektör under sina sista dagar i tjänsten, som under sin långa tjänst utvecklat sitt mänskliga intresse så att han nästan bara intresserar sig för smugglande brottslingars motiveringar och öden, mot vilket den verkligt kriminella hanteringen (heroinsmugglingen) blir helt utan betydelse till sist. Det är mycket sällan man får se så avancerat polyfona filmer där logiken ändå fungerar och är klar i sin komplexa sammanbindning av mänskliga öden från minst tre olika tider som ändå alla har med varandra att göra. Ararat, bör tilläggas, är armeniernas heliga berg som var centrum i deras rike, det äldsta kristna riket, tills turkarna bestämde sig för att avlägsna dem med våld, vilket de ännu idag förnekar officiellt att någonsin har ägt rum, trots autentiska dokument som detta:

”Som ni redan har frått meddelande om har regeringen beslutat utrota alla armenier på turkiskt område. Den som motsätter sig denna order kan icke betraktas som lojal mot regeringen. Även om det kan vara beklagligt att tillgripa utrotning är det nödvändigt att göra slut på deras existens, utan hänsyn till kvinnor,

barn och sjuka och utan sentimentalitet eller samvetsbetänkligheter.” (Telegram till provinsguvernörerna den 15 september 1915 från inrikesminister Talaal.)

Som bekant var en av Hitlers förevändningar för utrotningsprojektet mot judarna turkarnas exempel: ”Vem minns utrotningen av armenierna idag?”

En lika intressant film och troligen lika fördolt dokumentär var Robert de Niros ytterst fascinerande regidebut *”A Bronx Tale”* (”I skuggan av Bronx”) från 1993 om det italienska ghetton i Bronx (norra New York) från 1960 fram till 70-talet. Robert de Niro spelar fadern till huvudrollen, en fullständigt hederlig busschaufför som är angelägen om att förbli hederlig till varje pris, medan hans son dras in i maffian. Filmens kärnpunkt är den vänskap som uppstår mellan sonen och maffiabossen, spelad av pjäsens författare, som troligen själv var pojken i verkligheten. Bossen blir mördad till slut men inte utan att först ha hunnit rädda livet på ynglingen. Filmens värde ligger i den mycket levande och nästan ömt dokumentära skildringen av New York-italienarnas värld. Robert de Niro var själv en av dem, och man känner hela vägen hur han har helt rätt känsla för vad han skildrar.

”A Perfect Day” var en annan tänkvärd moralitet om en författare som slår igenom och blir berömd, vilket stiger honom åt huvudet, så att han nästan förlorar sin familj på kuppen, när det går upp för honom att han skall dö inom kort, vilket förändrar hela hans existens. Intrigen är mycket underfundig, och upplösningen är fullständigt mirakulös i sin samtidigt så fullständigt realistiska logik – det mest övernaturliga, oförklarliga och kusliga får den sällsammaste och enklaste tänkbara förklaring med total mänsklig förlösning som resultat genom en intrig som är anmärkningsvärt listig i sin snillrika psykologi.

Agatha Christies *”Mordet på Orientexpressen”* regisserad av Sidney Lumet 1974 erbjöd en minst lika listig intrig med alla världens bästa skådespelare på samma tåg, som strandar i snödrivor i Jugoslavien medan ett mord begås, som Hercule Poirot (Albert Finney) får nöjet att lösa och kommer fram till två olika lösningar, som han presenterar för mördarna, då han inte själv kan välja vilken som är lämpligast. Intrigen hör till världens mest lästa deckarförfattares mest kluriga, och lösningen blir en sådan som både publik och läsare måste bli nöjda med, då den snarare blir moraliskt än juridiskt rättvis. Wendy Hiller tar dock priset som den gamla ryska emigrantprinsessan Dragomiroff.

Även *”The Life of David Gale”* med Kate Winslet och Kevin Spacey erbjöd en intressant intrig som dock helt sköt över målet i sin ambition att utgöra ett debattinlägg mot dödsstraffet: Texas ledande förkämpe mot dödsstraffet, en professor, (Kevin Spacey, alltid bra,) går så långt i sin kampanj att han ser till att han själv blir anklagad och fälld för mord och dömd till döden fastän han är oskyldig, vilket han ser till att bevisas efter hans död. Kate Winslet spelar journalisten som får intervjua honom före avrättningen och spelar tyvärr som vanligt över. Flera av Kevins medkämpar är inblandade i intrigen, och de båda offren (han själv och den ”mördade” väninnan) låter sig offras då de ingenting har att förlora – han har förlorat hustru och jobb, och hon är döende i leukemi. Filmen är för lång och pretentiös, vilket är synd, då intrigen är mänskligt intressant och budskapet viktigt i all sin självklarhet: Så länge dödsstraffet finns föreligger det alltid risk för att någon emellanåt avrättas oskyldig.

Julens yppersta moralitet var dock den oförlikneliga *”Bad Santa”*, historien om den försupna jultomten, som tillsammans med sin dvärgpartner brukar avsluta varje julsång (som varuhusjultomte) med att plundra varuhusets kassavalv. Efter alltför många framgångsrika år (med 11 månaders semester under nästan oavbruten barvistelse i Florida) vill han hoppa av, vilket dvärgen inte vill låta honom göra, då han inte duger till annat. Slumpen för en fullständigt oduglig pojke i hans väg, som bor ensam med sin farmor, och som är ett mönster av naivitet, men pojken, som ständigt mobbas av sina kamrater för att han inte duger något till, ger helt oavsiktligt någon sorts mening åt tomtealkoholistens liv, så att han beslutar sig för att på allvar kasta in handduken, skriver ett brev till polisen om alla sina brott, som han ber pojken överlämna när han tagit livet av sig, och så går det som det går. I en överväldigande maskering av oemotståndlig svart humor hela vägen serveras här en säregen julsaga om ödets märkvärdigt moraliska och outrannsakliga mekanismer, samtidigt som skildringen av alla dessa *losers* faktiskt är rörande. Det hela kulminerar i att jultomten blir skjuten av ett helt gäng av överbeväpnade poliser medan alla barnen ser på, vilket ju inte är bra för polisens goda namn och rykte, ty även om alla andra skulle glömma det och overse med det så gör aldrig barnen det. Det är ett slags patetisk Danny Kaye-historia där dock humorn är oerhört konsekvent hela vägen trots den totala mänskliga förnedringen och tragiken, vilket gör denna julfilm sällsynt dubbelbottnad. Dessutom förgylls den av de fantastiska musikaliska inslagen, som passats in med genialisk underfundighet.

Slutligen kommer vi till den svåra frågan om årets bästa filmer. I stället för att utkora de fem bästa i tur och ordning blir det bara en i år, som var en så självklar etta, att alla andra har bleknat i bakgrunden.

Filmatiseringen av Ian McEwans roman *"Atonement"* ("Försoning") skiljer sig från alla andra romanfilmatiseringar i det, att dess trohet mot boken är i det närmaste fullkomlig – varje detalj i boken har tagits till vara i filmen, som därmed fått en nästan oöverträffat psykologiskt realistisk prägel. Den vidunderligt svindlande långa sekvensen från evakueringen av Dunquerque med det mänskliga drama som utspelas där bland de utbombade ruinerna är något som en filmälskare bara aldrig kan glömma och torde kunna räknas till filmhistoriens milstenar, liksom scenen från trappan i Odessa i Eisensteins "Pansarkryssaren Potemkin" – lika gripande, lika överväldigande, lika svindlande, lika oförglömlig och lika in i minsta detalj utomordentligt väl gjord, regisserad och filmad. Som årets bästa film står den helt utan konkurrens enligt *Fritänkarens* kritiska mening.

Kalender, januari 2009

- 3 Victor Borge 100 år, en "grand danois".
Alaska fyller 50 år som stat i unionen.
- 4 Louis Braille 200 år, blindskriftens skapare.
- 5 Jean-Pierre Aumont 100 år, legendarisk skådespelare.
- 9 40 år sedan *Concorde* första gången flög i luften.
- 10 Tintin 80 år.
- 11 George Nathanael Curzon 150 år, vicekonung av Indien, kanske den främsta.
- 14 Joseph Losey 100 år, amerikansk filmregissör som flyttade till England.
- 15 The British Museum fyller 250 år.
Pierre Joseph Proudhon 200 år, social reformator.
90 år sedan mordet på Rosa Luxemburg.
Martin Luther King skulle ha fyllt 80 (mördad 1968).
- 16 100 år sedan Shackletons sydpolsexpedition – han nådde "bara" den magnetiska polen.
- 19 Edgar Allan Poe 200 år.
40-årsminnet av Jan Pallach, som begick offentligt självmord på Vaclavplatsen i Prag i protest mot den ryska invasionen.
- 25 Robert Burns, Skottlands nationalskald, 250 år.
- 31 Jean Simmons 80 år.

Resan hem, del 8: Resans höjdpunkt.

Ju mindre sagt om den italienska politiken, desto bättre. Italien var och förblev oregerligt, genom att det sista mediadiktatorn Berlusconi gjorde innan han föll som premiärminister var att genomföra lagen att alla småpartier skulle få vara med i parlamentet – 108 stycken. Han trodde väl att han därigenom skulle kunna tillvälla sig diktators makt genom allmänt kaos, men han föll i stället. Prodiregeringen försökte omintetgöra lagen om alla småpartiers rätt i parlamentet, men föll innan de hunnit genomföra reformen. Alltså var och förblev Italien oregerligt – *ingovernabile*.

I Lucca härskade en gammal borgmästare sedan 30-40 år, nu i 85-årsåldern, vars valspråk och valslogan var: "för det nya in i framtiden". En mycket lämplig slogan för en ultrakonservativ och lastgammal kommunalregering. Med sådan politik i Italien kunde man i bästa fall hoppas på den gamle Giulio Andreotti, 85 år, som näste premiärminister. Han hade åtminstone åldern inne. Valdeltagandet i april såg ut att bli rekordlåg.

Denna söndag efter påsk gjorde vi en utflykt upp i bergen till ett smultronställe som hette "La Baita degli Scoiattoli", "Ekornästet", vart man bara kunde komma till fots. Det visade sig väl värt utflyktens ansträngningar. Där uppe på tusen meters höjd hade man den praktfullaste utsikt både över bergen, som var snötäckta, och över havet. Vi blev 16 till bords, men sedan kom det 10 till. Vädret var idealiskt, solen värmdde, våren triumferade – ingenting kunde bli bättre, och maten var överväldigande i sin smaklighet – pasta, polenta, fläskkotletter, rostbiff, sallad, chiantivin i obegränsade mängder, ostbricka, frukt och kakfat samt kaffe i obegränsade mängder – det var bättre än påskfesten med släkten. Och vi var i de bästa vänners lag, stämningen kunde inte bli bättre och inte vädret heller, man blev solbränd för första gången i år och kunde inte vara annat än i korta ärmar, medan snön och isen glänste uppå bergen liksom havets utsägliga völdighet långt där nere i fjärran. Det hela var som ett landskap av Claude Lorrain.

Till gästerna hörde ett äldre par, som var stamgäster sedan årtal, och damen, i 60-årsåldern, hade samma höga, gälla och genomträngande röst som Mirella, Paolos svärmor, så att jag trodde först att det var hon. Men det var bara en identisk kopia om dock 10 år äldre.

Valentinas föräldrar var alltså omkring 52 år och betydligt yngre än jag, vilket var besynnerligt att konstatera. Jag var alltså äldre än mina bästa vänners föräldrar i Italien.

Den överdådiga middagen hade dock sina konsekvenser – den åtföljande hickan gick inte över på fem timmar, vilket kan tjäna som vetenskaplig vittnesbörd om den pastorala lunchens förträfflighet.

Det hade varit underbart och synnerligen önskvärt att gå högre upp, att fortsätta vidare till åtminstone snögränsen på 1200 meter, men benen bar helt enkelt inte, efter allt vinet, all maten och alla grapporna efteråt – man kunde bara kola av i gräset och försöka hämta sig efter de kulinariska övningarna med att andas djupt och försöka överleva en efterhängsen hicka som varade i fem timmar.

Den satte omedelbart i gång igen morgonen därpå, och då visade det sig att jag var illa däran. Jag hade helt enkelt ätit för mycket, det farligaste man kan göra tydligen inte bara i Indien utan var som helst utomlands, vilket min konstitution och metabolism inte tål. Det var bara att dämpa sig och ta det riktigt lugnt dagen efter och inte utsätta magen för nya påfrestningar.

Icke desto mindre gav vi oss ut på mera halsbrytande äventyr. Paolo hade fått den briljanta idén att vi skulle kanota över sjön till Puccinis hus i Torre del Lago, tre män i en båt. Det fanns bara två paddelåror, men vi gav oss hurtigt i kast med uppgiften, Eduardo fick sitta inaktiverad i mitten medan Paolo satte sig främst och gjorde tresitskanoten framtung, medan jag fick vara akterrorsman. En bit ut i vattnet visade det sig att jag var den enda som hade någon erfarenhet av dylikt. Ändå hade livvästarna lämnats i land, och dessutom var det motvind och krabb sjö. Dessutom var sjön mycket större än vad någon räknat med. Vi hade hyrt kanoten för en timme, men det skulle ta hela dagen, och sedan måste vi också paddla tillbaka igen. Det var bara att vända omedelbart innan något värre hände.

I stället besökte vi Puccinis hus landvägen. Det tog bara en halvtimme runt sjön med bil, och besöket blev en minnesvärd upplevelse. Den stora salen med Försterpianot, ett helt vanligt piano, där han komponerade alla sina främsta operor utom *Turandot*, var helt genuin och väl bibehållen i minsta detalj, ett oerhört inspirerande rum, där Puccini bara komponerade om nätterna när det var tyst, liksom jaktrummet, medan matsalen var omvandlad till familjekapell, där Puccini själv, hans hustru (död 1930), hans son (död 1946) och hans sonhustru (död 1979!) alla var begravda. Som kronan på verket fick vi träffa hans enda barnbarnsbarn, Simonetta Puccini, husets ägarinna, musikersläktens sista levande medlem, en charmerande äldre dam närmare de 80. Sålunda kom jag i direkt kontakt med denna familj, liksom jag stått i indirekt kontakt med familjen Sibelius, vars sista levande medlem på svärdssidan, Christian Sibelius, stupade i Vinterkriget 1940 efter att ha varit studiekamrat med min mor på Ateneum, vars porträtt han skulpterade som jag har en kopia av. Puccini och Sibelius var utan tvivel 1900-talets två största kompositörer, fastän de båda lade av 1925.

Huset bevarades som minnesmonument och mausoleum, fastän det bara kunnat iordningställas och underhållas på privat väg, då staten vägrat hjälpa till. I år firas hela året Puccinis 150-årsjubileum, fastän hans födelsedag infaller först den 22 december, och för det ändamålet har det vid stranden uppförts en enormt ful jättearena, ungefär som Scandinavium, för sommarens festspelsäsong, alldeles vid vattnet och förstör hela landskapsbilden. Redan Puccini själv hade problem med miljöförstörelsen av sjöns stränder och inlade protester mot detta utan resultat, varför han flyttade därifrån till en annan villa i Viareggio, där sedan ”*Turandot*” komponerades. Ingenting har tyvärr kunnat stoppa den fortgående miljöförstörelsen, Viareggio är en trist stad som förstört hela den nordvästra stranden, och omgivningen kring Puccinis hus är inte det minsta naturlig längre. Förhoppningsvis kan den fasansfulla utvecklingen fortfarande vändas i positiv riktning genom fridlysning och återskapelse av en naturlig miljö.

(I nästa nummer: *Milanoäventyret*.)

Resan till Zanskar, del 14: Sammanbrott i Alchi.

Alchi var som vanligt hur idylliskt och vackert som helst, men även här störde oväder med stormvindar och åskväder. Det bodde bara tanter på mitt hotell, och vad som var värre: tyska tanter, som oavbrutet pladdrade på högröstat om mest bara nonsens och visste aldrig vad de talade om. Chimpansen var värst.

Vad som följde var den värsta natten på hela resan. Jag var inte sjuk, men jag hade drabbats av ett slags omvänd höjdsjuka: efter tio dagar över 3500 meter och upp till 4500 reagerade kroppen hårt mot att tvingas

ner till 3000 i Alchi och 2700 i Kargil, där huvudvärken redan satt in, men det var ingenting mot traumat i Alchi. Man orkade ingenting och inte ens sova. Benen skakade oavbrutet som i frossa, men det värsta var hostan: tydligen hade jag blivit infekterad någonstans på vägen, kanske av den rosslande Erik, kanske av min snöfliga chaufför från Padam eller kanske helt enkelt genom överansträngning. Den späckade dagen i Lamayuru med alldeles för många intryck och ansträngningar hämnade sig med nästan ett nervöst sammanbrott.

Utan att kunna göra annat passade jag på att åtminstone äta gott och mycket. Jag hittade en tibetansk restaurang som frälste mig i denna turisthåla, där de kapitalistiska förändringarna hotade fördärva allt i sitt vilda skenande. Mitt gamla ställe Choskor fick jag veta att hade hyrts ut på 3-4 år till en firma som byggde på en extra våning. Jag skulle aldrig kunna bo där mera och kanske ingen annan heller.

En fransk dam berättade ett annat oroväckande symptom. Nepaleser utgjorde en importerad arbetskraft som anlätades mest till smutsiga grovarbeten, till exempel den frenetiska byggnadsverksamheten. Två munkar drev två nepaleser för hårt, varpå nepaleserna fick nog till slut och mördade munkarna. En våg av rasism svepte genom Alchi, och nästan alla nepaleser tvingades ge sig iväg. Så var det med den billiga arbetskraften.

Efter en sömlös natt av enbart svåra plågor med en sprängande huvudvärk och en hosta som gjorde ont i hela kroppen tog jag bussen tillsammans med de pladdrande tyskorna upp till Likir. Höjdskillnaden på 500 meter gav genast resultat, och åtminstone huvudvärken släppte i någon mån. Värre var det med orienteringen.

Jag kunde inte hitta mitt gamla härbärge. Så fort vi steg av bussen nedanför Likirdalen lämnade jag tyskorna åt deras öde och kallprat men kunde aldrig hitta rätt. Jag gick kors och tvärs upp och ner och runt i cirklar i hela den omfattande byn utan resultat. Jag lade märke till några nya hemska hotell som inte funnits där förut. Till slut blev jag anropad av en gubbe. Han bad mig komma runt, och det var gamle Norbu själv i sitt nya gästhus som jag mindes att var färskt för fem år sedan, och när jag förbi av trötthet kom fram till honom efter att ha gått runt ett kvarter för mycket förklarade han att mitt gamla härbärge hade rivits för att ge plats åt ett av de nya skrytbyggena.

Vilken smärta! Vilken förlust! Vilken besvikelse! Det gamla fina huset med den underbara trädgården, likviderade och ersatta med ett stereotyp lyxhotell som ingen ville bo på utom möjligen fördärliga gruppresesällskap!

Jag fick dock stanna där hos det nya Norbu och förplägades i vanlig ordning med en god frukost och obegränsade mängder te. Det var plåster på såren. Jag fick ett litet enmansrum och samma hyra som förr i världen, bara för att jag var en gammal stamkund, och därmed kunde jag bara anse mig räddad och väl omhändertagen.

De enda som bodde där för övrigt var en stökig grupp israeler, och det var sabbat dessutom. De ockuperade hela salongen, bredde ut sig överallt och trängde ut alla andra, och ändå är de nuförtiden förhållandevis skötsamma. Som exempel på verkliga gräshoppsvärmar i form av turister kan jag berätta vad Kerstin berättade om de ryska turisterna i Thailand.

De kom i stora grupper, och när det kom till öppna bufféer organiserade de sig kollektivt, så att en koncentrerade sig på skaldjuren, en annan kycklingarna, en annan länsade desserterna, och så vidare, och så slog de ihop det och frossade medan resten av hotellgästerna fann sig stå inför nästan tomma fat. Och ryssarna åt inte upp allt heller utan lämnade det mesta i ruiner efter sig, som en verklig gräshoppsvärm. Följaktligen är ryska turister inte välkomna i Thailand och till och med portförbjudna på sina håll, som israeliska varit det på sina håll i Indien.

Det bodde även en fransyska hos Norbu som led av samma sak som jag – huvudvärk och hosta. Även hon blev tvungen att vila mest hela dagen.

Jag fick träffa min vackra värdinna i Likir igen, och det var ett kärt återseende. Det var nästan rörande hur väl de tog hand om mig. På skälvande ben gick jag ändå upp till klostret, en och en halvtimmes *trek* i uppförsbacke, då ingenting är farligare än att sakta ner, och jag kom ända fram. Jag hade sagt att jag skulle vara borta i två timmar, men jag klarade det på 90 minuter, vilket var goda nyheter. Alltså kunde jag kanske orka de sju timmarna till Themisgam i morgon, då denna promenad var en hel femtedel av den kommande.

När jag kom hem väntade hon med maten, och ehuru jag inte orkade äta mycket kunde det ändå inte vara mera välsmakande under omständigheterna. Massor av te hjälpte till med helandet, men jag fick sova och vila mycket både för- och eftermiddag.

På väg upp till klostret träffade jag mina tyska damer. Även de hade förrirat sig och aldrig hittat sitt Lotus-gästhus och hamnat halvvägs upp till klostret. Jag erinrade mig den österrikiska damen här för sju år sedan som också bara irrat omkring och aldrig lyckats komma ut ur Likirdalen.

(I nästa nummer: *Snöplig kompromiss – krisens urartande*)

Nya lektioner i Zanskar, del 4: Läget i Leh.

Första morgonen i Leh vaknade man som vanligt i paradiset. Kyrill ville ha eget rum, och jag delade rum med Kicko. Han hade en påfallande likhet med Viggo Mortensen, särskilt i rollen som Aragorn, och kanske också med målaren Andrej Rubljev i Tarkovskijs film, och han var den typen – han hade kunnat vara ikonmålare. Han hade varit länge i Indien och i sex månader arbetat socialt i Bodhgaya. När hans visum gått ut hade han rest till Nepal för fyra månader och sedan begivit sig till Dharamsala, varifrån han kommit tillsammans med Kyrill på väg till Ladakh. Han ämnade stanna kvar i Indien till december, då han måste resa hem till Alicante för sin systers nedkomsts skull. Sedan skulle han återkomma till Indien i januari för nya sex månader.

Även Kyrill var filosofiskt-mystiskt lagd, och han gav mig en bok att läsa om George Ohsawas makrobiotiska filosofi. George Ohsawa var japan och drabbades vid 17 år av lungtuberkulos. Alla i hans familj hade dött av sjukdomen vid unga år, och när de flesta av hans närmaste avled omkring honom beslöt han att göra något åt saken. Han studerade näringsämnen och kom fram till att yin- och yangsystemet kunde appliceras i maten lika väl som i livet. Yin och yang handlar om att få livet i balans. Yin är de inåtriktade krafterna, och yang är de utåtriktade. Han fann att i maten kan allting systematiseras efter yin och yang och således komponeras för att åstadkomma rätt balans i metabolismen. De flesta sjukdomar beror av obalans i kostens yin och yang. I västerlandet har det i decennier varit välkänt att de flesta sjukdomar är välfärdssjukdomar till följd av överdrifter i ätandet, främst av kött- och mjölkprodukter, som kan få balansen att tippa över åt yanghållet resulterande i aggressioner, vrede och stress, medan för mycket yin, som i fisk och grönsaker som äggplanta och avocado, kan få balansen att tippa över åt andra hållet resulterande i sorg, gråtfärdighet och depressioner. Kan man få balansen rätt mellan yin och yang i matförsörjningen kan man bli hur frisk som helst och, *nota bene*, äta och dricka vad som helst.

Dessa forskningar ägnade George Ohsawa sitt liv åt, otaliga har till följd därav blivit friskare och fått bättre liv, och själv levde han i 73 år, från 1893 till 1966.

Går man vidare i studiet av yin och yang ställs man inför det förbluffande filosofiska faktum, att yin- och yangsystemet är applicerbart på allt i livet – livet måste vara dualistiskt för att komma i balans och fungera. Ingen mår bra av att bara ha sig själv att tänka på – det behövs en motpart. Liksom ljus måste balanseras av mörker, sommar med vinter, liv med död, regn med solsken, extas med fasa, aktivitet med sömn, mat med dryck, införing med avföring, osv, måste man själv och allt vad man gör i livet balanseras av ett motsatsförhållande. Ensidighet fungerar aldrig, medan ju större mångsidighet och pluralism, utvecklingar och variationer, desto mer kontraster och motsatsförhållanden, och desto rikare liv.

Toniot var hemma, den yngsta sonen, som jag inte fått träffa på sex år. Han hade för fyra år sedan gift sig med Sarah från Arizona, som jag träffat varje år 2000-2002, och jag hade 2004 precis missat deras bröllop. Sedan dess hade han varit i Arizona varje gång jag besökt Ladakh där han studerat vidare och nu övergått från ekologi till filosofi. Vi hade ett långt livligt samtal hela morgonen om de stora livsfrågorna, om den äldsta grekiska filosofins (främst Pythagoras och Platons) nära släktskap med buddhismen, om vetenskapens och den naturalistiska livsåskådningens stora misstag i förnekandet av Gud att göra sig av med skapandets mysterium, om omöjligheten i att definiera och beskriva det innersta av en individ, och så vidare. Vi avbröts i våra diskussioner av att han måste vidare till ett möte.

Bland de andra gästerna, som var få, märktes två original från Sydtyrolen. När de först kom och jag hörde deras dialektala rotvälska trodde jag först de var holländare. De var tämligen bortkomna, hade kommit till Ladakh för att *trekka* i en grupp om tolv, blivit magsjuka, blivit efter och lämnats kvar i Leh i väntan på de andras återkomst, och kunde dessutom dåligt engelska. Jag talade hjälplig italienska med dem.

Så var där ett mycket kultiverat äldre isarelitiskt par. Han var lärare på en teknisk högskola i Tel Aviv, som han menade att var platsen för det nya Israels skapande medan allt övrigt i Israel hörde till det förgångna. De hade kommit hit på rekommendation av Benny Shiloh, som jag träffat här med hans ampra fru förra gången. Således hade vi gemensamma vänner i Israel.

Jag träffade min lille reseagent, som var lika glad åt att se mig igen som jag var åt att se honom. Han skulle genast se sig om efter en jeep mot Zanskar. Till följd av regnen hade en bro rasat och flutit bort vid Ulle Tokpo, så att vägen mot Srinagar tills vidare var stängd, men den skulle nog repareras inom några dagar, då vägen var livsviktig för Ladakh.

Regnet var ett bekymmer. Jag hade brukat råka ut för våldsamma oväder kring månadsskiftet juli-augusti och därav lärt mig att komma senare, men att det regnade rikligt så här sent (efter 10 augusti) var helt nytt. Kvällen den 11-e var det åska och ösregn, varpå det regnade hela natten och morgonen, så att det till och med läckte in i mitt och Franciscos rum. Det fanns anledning att oroa sig för vägarna.

(i nästa nummer: *Nya Zanskarturer*)

Den lugna stormresan, del 2: Diwaliförödelsen.

Diwalieländet fortsatte följande dag med förnyade kriser. Jag lyckades hinna med en kaffe och frukost på "The Indian Coffee House", som jag mest rest till Simla för att få uppleva igen, innan det var dags att bryta upp ner till bussen. Där på busstationen rådde fullständigt kaos. Biljettköerna var milslånga, och det verkade inte gå några bussar. Min buss till Dharamsala var "sen". Det betydde att den i bästa fall verkligen var sen eller inte skulle gå alls. I så fall var man hänvisad till en annan hyper-de-luxe-Volvobuss för okristligt pris med outhärdlig videounderhållning och skrällande rockmusik, som man kommit hit med.

Staden såg ut som ett slagfält. Alla gator var översållade med avbrända raketer och smällare. Man formligen vadade i aska och skräp. Jag skulle betrakta mig som överlycklig om jag alls kom loss från Simla denna dag.

Jag rekommenderades att stanna vid busstationen och vänta. I fall det kom en buss kunde jag då ta den. Det blev en tröstlös väntan bland hopar av vilsna människor som också blivit av med sina bussar. Det gick så få bussar, att när det kom någon blev den omedelbart så fullproppad att ingen fick plats. För säkerhets skull försäkrade jag mig om en biljett till den enda säkra bussen som fanns, som skulle avgå 14.30 och tidigast nå Dharamsala 22.30, då det var för sent att ta sig upp till McLeod, vilket skulle innebära andra bekymmer, som det var bäst att uppskjuta tills vidare.

Nu minsann dök det upp tjänstvilliga bärare som erbjöd en hotell för bara 150. Det var så dags nu.

Vad kunde jag annat göra än sätta mig ner på *the Indian Coffee House* och vänta? Där kunde man åtminstone glömma tiden för de timmar som återstod till avfärden över en kopp kaffe och en enklare lunch.

Det var fortfarande lika stökigt nere vid busstationen när jag kom ner igen. Nu väntade många på Dharamsalabussen medan ingen visste när och om den skulle komma, och klockan blev halv 3 – avresetiden. Några äldre herrar väntade också, och vi delade våra bekymmer med varandra. Den ena var mycket munvig på engelska och fryntlig, så han blev ett gott sällskap hela dagen. Efter en kvart kom bussen, fylldes genast och gav sig äntligen genast iväg.

Det skulle vara en non-stop-resa på åtta timmar till Dharamsala, men det infann sig fler stopp på vägen än vad någon önskat sig. Det första stoppet var ett totalt trafikstopp, när två långtradare med enorma trummor till fabrikcementblandare, som fyllde hela vägen, hade fastnat. Det hade inte hjälpt att de bara kunde röra sig i ultra rapid. Trummorna gav samma väldiga intryck som Juggernautkärror, De var säkert tio meter i diameter. Som alla förstoppningar löstes även denna, och nästa stopp blev en klassisk punktering. Denna var emellertid så kraftig, att den måste föranleda ett extra stopp vid en verkstad senare för kontroll av läget, som varade i en timme.

Min gode medresenär, som skulle hoppa av i Haripur, uttryckte sin stora oro över att jag skulle komma fram till Dharamsala först efter midnatt, när allt var stängt och ingenting fungerade. Jag försäkrade honom att läget var lugnt. Han avkrävde mig både adress och telefonnummer och lovade höra av sig.

Vi kom fram till Dharamsala långt efter midnatt. Allt var dött och tyst. Strandade med mig var tre ungdomar från Sikkim för första gången på besök i Dharamsala. Jag ville stanna vid stationen och övernatta där i förtröstan på kantinens öppnande tidigt på morgonen för att sedan satsa på första bussen upp till McLeod Ganj, men de ville gå på. Alltså visade jag dem vägen upp till McLeod 600 meter upp i 6 kilometer, vart vi vandrade i mörkret.

Framme vid McLeod – klockan var då 2 – inleddes sökandet efter nattkvarter. En nattsuddare anvisade oss ett hotell som vi inte hittade. På vår väg annonserade ett hotell att det hade öppet dygnet runt. Det var svårt att väcka dess portier. När han slutligen kommit så långt att han (i sömnen, tycktes det,) öppnat ett

rum för oss, kostade det 600 rupier. Ingen prutning accepterades. Det var avskryvligt modernt med TV och allt, och jag tackade nej för min del. De tre från Sikkim valde att följa mig.

Vi fann inget annat öppet hotell. Det enda vi fann var utrymmet under tak framför bussbiljettluckan där det fanns några fastskruvade väntstolar. Ytterst obekvämt, men det var under tak, stolarna gick att sitta på, och natten var inte alltför kall. Det låg flera andra uteliggare på gatorna, en rentav med kryckor och allt och med huvudet i rännstenen. Han hade av allt att döma firat Diwali på övligt sätt kräkandes sina muggar fulla i rännstenen. Vi var således i gott sällskap. Jag hade flera gånger förut tvingats tillbringa nätter utomhus, som redan i Lissabon 1989, på grund av stängda omständigheter, men jag började bli för gammal för sådant nu. Värre var det med ungdomarna från Sikkim. Sitsarna var hårda, neonljuset bländade, och gathundarna skällde ut varandra med besked utan att bry sig det minsta om utsatta människor som försökte sova strax intill och som vaknade med slag varje gång ett nytt hundgatugräl ursinnigt inleddes. De två flickorna övergav mig först. Pojken lämnade en stund senare. Antagligen gick de tillbaka till det svindyra hotellet.

Efter klockan fyra väcktes jag av ett vänligt tilltal. Då hade jag börjat frysa. De ville erbjuda mig sitt hotell, 200 rupier bara. Helst hade jag blivit lämnad i fred och sovit vidare fram till gryningen, men de insisterade. Till slut gick jag med på att ta erbjudandet under beaktande.

Det var ett annat hypermodernt hotell med TV och varmvatten. 200 var naturligtvis billigt. Efter många försök till tvekan föll jag till föga på det villkoret, att det skulle gälla även över nästa natt, då den här natten redan var förlorad. Klockan var över fem. De gick med på det.

Alla Diwaliumbärandena avslutades alltså av denna positiva överenskommelse. Jag kunde lugnt sova de sista två timmarna av natten innan det skulle bli dags att leverera ett par medhavda skor till min vän från Bihar, tälthållaren uppe vid Triund. Man var på rätt spår igen efter en olycksdiger Diwalipärs, och nu gällde det bara att hålla en bättre och stabilare kurs resten av resan.

(I nästa nummer: *Dharamsala i sin prydno.*)

Kanonresan, del 12: Det svåra avskedet.

Lördag kväll var cyklonens offer i Bangla Desh uppe i 1500. Darjeeling berördes inte, men molnen störde, som virvlade in över oss från utkanten av cyklonen. Morgonen i Pelling var hela världen täckt av moln 200 meter under oss, så att vi svävade på moln och var som på öar i hav av moln. Det skulle kanske bli verkligt hav, om FN:s aktuella väderleksrapport om klimatkrisen skulle visa sig riktig. Den utslöt kategoriskt varje möjlighet till något tvivel på att människan ensam var skyldig till en klimatförändring som kanske redan skenade.

Två av mina reskamrater från Jorethang upp till Darjeeling var klassiska moderna hippies med hår ner till stjärten båda två och typiska exotiska kläder. Ännu mer exotiskt var deras ursprung. De kom från Alaska, närmare bestämt Kodiakön. Jag hade aldrig tidigare träffat på livslevande människor från Alaska. De såg märkvärdigt lika ut vilka människor som helst, kanske bara något extra bleka och blonda, som finnar. När jag berättade att jag kom från Finland medgav de att Alaska med dess klimat i många avseenden var precis som Finland.

Hela eftermiddagen förlorade jag på Internet, då uppkopplingen var så trög att man bara fick sitta och vänta hela tiden. Däremot ernådde jag oväntad succé med min digitala kamera. Över hela Indien hade jag sökt något ställe där man kunde köpa nytt minneskort, då mitt minne tagit slut, och överallt hade jag mött samma svar: ”Din kamera är för avancerad för något av de minnen vi har.” Och så plötsligt i Darjeeling i den gamla fotoaffären på The Mall tog expediten genast fram ett minne, bröt upp paketet (som var hårdplastat och svårforcerat) och installerade ett nytt minne som fungerade genast. Det var rena undret.

Det finns inget ställe i Indien eller Himalaya där jag känner mig så lugn och säker och hemma som i Darjeeling, fastän av alla platser jag besökt där den är den svårast hemsökta, av bränder, av mord, av inbördeskrig och ständiga konflikter. 1987 brann halva staden ner till följd av de vilda Gurkhanepalesernas inbördeskrig. Nummer två är Dharamsala, där varje gatsten och varje tibetan berättar om tragedier och flyktningumbäranden, förstörda familjer och liv, hemsökelse i Tibet och vemodet och tristessen i en ständig exil. Varför just dessa två ställen inger mig en sådan säkerhet och hemkänsla, njutning och tillfredsställelse trots deras så uppenbara och levande blödande trauman kanske någon annan kan förklara bättre än jag.

Mitt på dagen stötte jag ihop med Dolly på the Mall, vilket bäddade för en hjärtlig förnyelse av vänskapen. Vi kom överens om att jag skulle komma på besök klockan 6 på kvällen, vilket besök kanske blev hela denna resas högsta höjdpunkt, som om den inte bjudit på tillräckligt många sådana tidigare. Hon

hade mycket att berätta framför allt om den aktuella oroväckande situationen i Darjeeling, där ett nytt politiskt parti växt fram bara inom två månader som hotade destabilisera hela regionen. Darjeeling hade under 20 år sluppit politiska problem, som nu plötsligt hotade igen, då detta nya självständighetsparti betedde sig som en maffia och tyvärr gav associationer till maoisterna i Nepal. Partiet hade grundats av någon sångare, som vunnit någon betydande tävling och därigenom blivit stormrik, varför han haft råd att ge sig in i politiken med en mycket äventyrlig och betänklig kurs. Tidigare fanns det bara två partier i Darjeeling, men nu finns det tre, som är ungefär lika stora alla tre och alla mot varandra. Det är bäddat för politiska konflikter hela vintern. Som det är nu hör Darjeeling till Väst-Bengalen och är styrt från Calcutta, 1987 bröt självständighetsrörelsen ut i fullt uppror med digert våld och vådeldar över hela Darjeeling, stormen lugnades ner genom kompromisser som garanterade Darjeeling ett visst självstyre, som med tiden skulle leda fram till en egen stat. Den nya politiska rörelsen vill ha denna nya stat nu genast och inte vänta längre. I stället för en lugn och säker kurs vill de styra rakt på målet och ignorera alla rev och grund som kan finnas på vägen utan att synas, som att styra rakt på en korallö utan att först försöka hitta rätt väg genom revet.

Medan vi satt där i godan ro medan jag fotograferade henne och hennes hem kom först hennes son och sedan hennes make hem. Den senare, som varit munk i Darjeelings japanska fredsstupa, berättade att nu den 86-e fredsstupan i Indien fullbordats i Delhi. Den japanska instiftaren av denna orden hade föresatt sig att bygga 100 av dessa fredsstupor i Indien och var inte äldre än i min egen ålder, så han skulle säkert lyckas. Meningen med alla dessa fredsstupor är framför allt en universell demonstration mot atomvapen och att de över huvud taget finns. Det yttersta målet är att få alla sådana skrotade, vilket intressant nog både Condoleeza Rice och Hillary Clinton även förespråkade.

Han gav mig en bok om detta och även en kalender med de finaste av alla dessa stupor som månadsbilder samt en tavla på den senaste stupan i Delhi. Jag blev helt överväldigad.

På morgonen hade jag vaknat klockan 5 och vandrat upp de 11 kilometrarna till Tiger Hill. Jag hade väntat mig cirka 50 jeepar där. Precis när jag kom fram strax efter soluppgången började jeeparna komma ner. De visade sig vara 175. Det innebar, att omkring tusen människor hade varit där uppe och trängts i utsiktsbyggnaden samtidigt. När jag kom fram fanns ingen kvar, så jag fick ha hela härligheten för mig själv. Vädret var perfekt. Ingenting dolde Makalu och Mount Everest, och hela dagen förblev sedan lika klar. På vägen därifrån gick jag den vanliga rundan 5 kilometer åt Kalimpong till, tillbaka till Ghoom och det gamla (riktiga) Ghoomklostret och därifrån upp till Vishnutemplet, allt för att få de bästa utsikterna mot Darjeeling och Kanjenjunga och kunna fotografera dem digitalt och för första gången med zoom. Det sistnämnda Vishnutemplet har också altaren och fresker ägnade åt Krishna, Buddha och Jesus, så det är tämligen universellt. Lunchen intog jag på Aliment, som alltid har äkta Darjeelingte, mycket fylligare och starkare än alla andra teer, eftermiddagsteet som sig bör på Glenary's med bakelse och middagen på tibetanska Kunga. Överallt följde mig strax efteråt ett gäng på fyra briter, som tydligen hade exakt samma preferenser som jag, vilket vittnade om att vi inte var helt fel.

Det blev fullt medan jag satt där på Kunga, och precis när jag blev färdig och skulle gå kom ett italienskt par, som inte fått plats om jag inte avlägsnat mig. Därmed kunde vi inte umgås, vilket var synd, då de var hur trevliga som helst och från Rom dessutom. Vi hade dock en lång och livlig konversation vid dörren, då de tänkte sig till Nepal och ville veta vilka fallgropar och eventuella minfält som väntade dem.

På Glenary's hade de numera offentlig TV, som tydligen mest visade klassiska filmer. En dag var det "Troja" med Brad Pitt och Peter O'Toole, och idag var det "Fiddler on the Roof" med Topol.

Solnedgången blev praktfull och uppfångades även den digitalt. Hela det omätliga Kanjenjungamassivet fullkomligt blödde och dominerade hela horisonten och staden och en molnfri himmel. Det blev mitt avsked från Darjeeling för den här gången. Svårare kunde det inte bli att lämna Darjeeling.

(I nästa nummer: *Tillbaka till kaos.*)

En god fortsättning på det nya året till alla,

önskar

Fritänkaren